

ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ГАЛУЗЬ

Сирцова Ольга,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін Запорізького
обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
обласна координаторка освітньої галузі*

Двадцять перше століття має суттєві відмінності від попередніх. Зміни торкнулися всіх сфер життя людства на всіх континентах. Не оминули вони й систему освіти. В умовах формування інформаційного суспільства в європейському просторі головне місце посів компетентністний підхід, що став філософією, яка формує інноваційне бачення освіти. Європейські рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р., 2018 р.) [5; 7], затверджені Рекомендацією Європейського Парламенту та Європейської Ради, під ключовими компетентностями розуміють комбінацію знань, умінь та цінностей/ставлень. Знання складаються з фактів і цифр, концепцій, ідей та теорій, які підтримують розуміння певної галузі чи предмета; уміння визначаються як здатність здійснювати процеси та використовувати наявні знання для досягнення результату; цінності/ставлення описуються як схильності та образ мислення, щоб діяти/реагувати на ідеї, людей чи ситуації. До переліку ключових компетентностей увійшли: спілкування рідною мовою (2006) / грамотність(2018), спілкування іноземними мовами/ мультилінгвальна компетентність, знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки / математична компетентність та компетентність у науці, технологіях та інженірингу, навички роботи з цифровими носіями / цифрова компетентність, соціальні та громадянські уміння / громадянська компетентність, інноваційність та практичність / підприємливість, обізнаність та самовираження у сфері культури / культурна самосвідомість та компетентність висловлювання, навчання заради здобуття знань / особиста, соціальна компетентність та компетентність навчання протягом життя.

Розуміючи виклики, які стоять перед системою освіти, Україна теж не залишилась осторонь та розпочала її реформування. 27 жовтня 2016 р. колегією Міністерства освіти та науки України ухвалено Концепцію Нової української школи. У цьому документі простою мовою пояснюється сутність змін в освіті, що закладаються законом України «Про освіту». До переліку ключових компетентностей, які є обов'язковими результатами навчання здобувачів освіти, відносяться такі: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності [2]. У Державному стандарті базової середньої освіти до цього переліку компетентностей додано підприємливість та фінансову грамотність.

Тож можемо зробити висновок, що реформування освіти в Україні відбувається з урахуванням тенденцій розвитку освіти на загальноєвропейському просторі. Звернемо увагу на той факт, що громадянська компетентність у вищезазначених документах відноситься саме до ключових [1].

Формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї та за життя територіальної громади є метою громадянської освіти України. У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.) чітко визначені складові громадянських компетентностей [3]. Зміст громадянської освіти знайшов своє відображення в Державному стандарті базової середньої освіти, а саме в обов'язкових результатах навчання та орієнтирах для оцінювання результатів учнів з громадянської та історичної освітньої галузі (додатки 17 та 18).

Навчальний курс громадянської та історичної освітньої галузі в п'ятому класі є пропедевтичним та ґрунтується на досягнутих у першому-четвертому класах Нової української школи результатах навчання та закладає основи для вивчення історії у циклі 7-9 класів. Курс має сприяти тому, щоб здобувачі освіти успішно адаптувалися до умов і вимог нового освітнього середовища та здійснили успішний перехід від початкової до базової середньої освіти.

Існує три типи модельних програм з громадянської та історичної освітньої галузі: 1. Вступ до історії України та громадянської освіти. 2. Інтегрований курс «Досліджуємо історію і суспільство». 3. Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти». Програми розроблені на основі Державного стандарту базової середньої освіти, містять пояснювальну записку, перелік очікуваних результатів навчання, опис програмового змісту предмета/інтегрованого курсу та видів навчальної діяльності.

Під час вибору модельної програми педагогам варто звернути увагу на їх особливості.

Модельні програми «Вступ до історії України та громадянської освіти» розраховані на вивчення у 5 класі адаптаційного циклу загальної середньої освіти. У шостому класі передбачено вивчення курсу «Історія України. Всесвітня історія» (історія стародавнього світу). З сьомого класу — два окремі курси «Історія України» та «Всесвітня історія»: 7 клас — історія середніх віків; 8-9 класи — історія нового часу.

Інтегрований курс «Досліджуємо історію і суспільство» розрахований на вивчення у 5-6 класах адаптаційного циклу. У шостому класі за цією програмою вивчається історія стародавнього світу. З сьомого класу передбачено два окремі курси «Історія України» та «Всесвітня історія»: 7 клас — історія середніх віків; 8-9 класи — історія нового часу.

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» розрахований на вивчення у 5-6 класах адаптаційного циклу. З сьомого класу передбачено можливість вибору педагогом або продовжити викладати цей курс як інтегрований, або перейти на лінійне викладання двох окремих курсів: (історія України та Всесвітня історія): 7 клас — історія стародавнього світу, історія середніх віків; 8-9 класи — історія нового часу.

Згідно з Типовою освітньою програмою (додаток 1) на вивчення громадянської та історичної освітньої галузі виділено мінімально 1 годину та максимально 2 години на тиждень. Рекомендованою є 1 година на тиждень. Кількість навчальних годин на вивчення інтегрованих курсів заклад освіти визначає самостійно з урахуванням навчального навантаження на відповідні навчальні предмети в типовому навчальному плані.

Результати аналізу модельних програм, а саме переліку очікуваних результатів навчання, опису програмового змісту предмета/інтегрованого курсу, свідчать про їх переобтяження термінологічним апаратом, який мають опанувати здобувачі освіти. Досить часто поняття є складними для розуміння учнів 5 класу: «суспільство», «ідентичність», «пам'ять», «громадянська освіта», «різноманітність», «особистий простір», «громадський простір», «громадянин», «соціалізація», «дискримінація», «булінг», «різноманітність», «толерантність» тощо.

Саме під час вивчення навчального предмета у п'ятому класі закладаються основи для розвитку історико-хронологічного, геопросторового, критичного та системного мислення здобувачів освіти, відбувається розвиток почуття власної гідності й самоідентичності учнівства через осмислення минулого, сучасного та взаємозв'язку між ними, усвідомлення підлітками своєї належності до українського народу й держави Україна, формування в учнівській молоді активної громадянської позиції, заснованої на засадах патріотизму, цінностей демократії, прав і свобод людини (що є досить актуальним особливо в умовах російсько-української війни). Крім того, курс покликаний формувати медіаграмотність, здатність до практичної діяльності, творчого втілення набутих компетентностей у повсякденному суспільному житті. Виходячи з цього, варто звертатися до адміністрації закладів освіти з пропозицією виділення саме максимальної кількості годин на вивчення дисципліни громадянської та історичної освітньої галузі.

Під час вибору модельної програми, за якою планується викладання предмета, педагогу варто врахувати таке: співвіднесення обсягів історичної та громадянської складових програми (досить часто спостерігається перегиб в один з боків); доступність/складність опанування учнями п'ятого класу запропонованого у програмі понятійного апарату; чіткість та повнота опису змісту модельної програми, ступінь розуміння вчителем можливості поділу розділів програми на навчальні теми уроків; різноманітність та відповідність віковим особливостям здобувачів освіти запропонованих форм та методів навчальної діяльності. Не зайвим буде ознайомлення з наявним навчально-

методичним комплексом до програми (підручник, календарно-тематичне планування, методичний посібник для вчителя).

Спираючись на модельні навчальні програми, заклад загальної середньої освіти може розробляти навчальні програми предметів. Модельна навчальна програма визначає орієнтовну послідовність та окреслює очікувані результати навчання учнів. Тоді як навчальна програма конкретизує ці послідовності та результати й чітко їх визначає. Для розробки навчальної програми є можливим скористатися онлайн-ресурсом «Конструктор навчальних програм». Навчальні програми, розроблені закладами загальної середньої освіти на основі модельних навчальних програм, затверджуються педагогічною радою закладу освіти. На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми предмета (інтегрованого курсу) вчитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, зокрема з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області є неприпустимим.

Громадянська та історична освіта здобувачів освіти має на меті розвиток особистості учня на основі осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [1]. Для реалізації поставленої мети освітньої діяльності необхідно забезпечити функціонування відповідного освітнього середовища. Під освітнім середовищем в Новій українській школі розуміють сукупність умов і технологій для комфортного навчання та сучасний простір для школярів, педагогів та батьків.

Процес викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі потребує наявності відповідного матеріально-технічного, дидактичного забезпечення. Наприклад: візуальний матеріал, відповідно до теми, що розглядається (підручники, хрестоматії, історичні мапи тощо); змінна дошка фліп-чарт, магнітно-маркерна дошка для письма; меблі-трансформери, мультимедійне обладнання (проектор, інтерактивний модуль, дошка-екран, планшети, багатофункціональний пристрій (принтер-сканер-копір) тощо. Середовище має бути таким, що мотивує, активізує, сприяє розвиткові як компетентностей, так і наскрізних умінь здобувачів освіти, саме тому педагог має залучати учнів до трансформації творчого простору.

Забезпечення досягнення очікуваних результатів навчання, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, неможливе без використання у навчанні інформаційних ресурсів:

- інформаційні ресурси (онлайн-енциклопедії, довідники, інтерактивні презентації, відеоматеріали);

- е-платформи для комунікації та взаємодії (Classdojo, Moodle, Google Classroom, Google Suite/Docs);
- засоби зберігання інформації, організації спільної роботи (Google-документи; інтерактивні дошки: Classroomscreen, Padlet, Linoit, Jambord, Whiteboard.fi);
- відеоконференції: Microsoft Teams, ZOOM.US, G Suite Hangouts / Meet, Skype);
- засоби для оцінювання та рефлексії (learning Apps, Online Test Pad, Classroom, Quizizz, Kahoot);
- засоби для організації зворотного зв'язку (Mentimeter, Slido, AnswerGarden);
- засоби створення аудіовізуальної інформації (карти пам'яті: coggle.it; mindomo.com; онлайн-презентації: Google Slides, Microsoft Sway, Prezi.com; постери-Canva, Genially).

Реалізація поставленої мети можлива за ситуації, коли створена система психолого-педагогічних умов освітнього процесу, за якої відбувається перехід від традиційної (за якої учень є об'єктом) до інноваційної (за якої учень є суб'єктом) моделі навчання. До такої системи психолого-педагогічних умов входять такі: врахування індивідуальних та вікових особливостей здобувачів освіти п'ятого року навчання; переорієнтація їх мотивації до учіння із зовнішньо-негативної на внутрішньо-позитивну; організація освітнього процесу на засадах глибинного навчання, що має сприяти формуванню наскрізних для всіх компетентностей умінь, та педагогіки партнерства, що позбавить учнів страху засудження, дії та наслідків дії тощо; виконання педагогом не лише ролі вчителя, а й коуча, фасилітатора, ментора.

Концепція Нової української школи передбачає методологічну перебудову навчального процесу на основі особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, за яких учень стає активним учасником навчання, а не залишається пасивним сприймачем інформації. Так, науковці Фонду LEGO FOUNDATION (Данія) оприлюднили результати власних досліджень та висновки, що в межах діяльнісного підходу найефективнішими інтегрованими педагогіками у питанні формування в учнів компетентностей та наскрізних умінь, які дозволять їм у майбутньому стати конкурентноспроможними особистостями на ринку праці, є активне навчання, кооперативне навчання, емпіричне навчання, навчання через гру, навчання на основі запитів учнів, проблемне навчання, проєктне навчання та педагогіка Монтессорі. Спільними характерними ознаками цих педагогік є те, що вони одночасно є значущими (за використання релевантних, значущих та цікавих завдань, проблемно-орієнтованих питань, дослідницьких проблем або проєктів), соціальними (коли учні працюють у групах), активними, мотивуючими та радісними [4, С. 9].

Проблемою організації освітнього процесу на засадах глибинного навчання є несформованість в учнів уміння читання з розумінням. Найбільш влучний час початку вирішення означеного – адаптаційний цикл базової середньої освіти (5-6 класи). Упродовж цього періоду необхідно навчити їх читати саме науковий історичний текст, зокрема визначати ключові слова, змістовні частини тексту, робити висновки, розділяти факти та судження, групувати інформаційні одиниці, встановлювати зв'язки між блоками

згрупованої інформації, декодувати та кодувати представлену у тексті інформацію, схематизувати її.

Формування в учнів цієї навички відбувається за систематичного виконання ними блоків запитань та завдань до змісту історичного тексту. У межах цих блоків взаємопов'язані завдання та запитання мають подаватися від простого до складного.

Пропонуємо можливі завдання:

1. Прочитайте текст. Підкресліть у ньому ключові (опорні) слова (слова або словосполучення, які мають істотне смислове навантаження, передають головну думку).
2. Визначте, зі скількох змістовних частин складається текст. Випишіть до кожної змістовної частини ключові слова.
3. Знайдіть у тексті слова, які свідчать про те, що...
4. Складіть із набору ключових слів речення, яке буде виражати головну думку змістовної частини тексту. Таким чином учень навчається робити висновок.
5. Знайдіть у тексті факти, які підтверджують... (Учні мають навчитися відокремлювати факти від суджень, використовуючи критерії: а) подія дійсно відбулася, мала місце; б) вона зафіксована; в) вона незмінна; г) те, що вона відбулась, можна перевірити (підтвердити).

Такі запитання мають бути сформульовані на рівні аналізу. Наприклад: доберіть два прикметники, три дієслова, які будуть характеризувати факт, подію, процес, історичну особу тощо; визначте причини, наслідки події; порівняйте процеси, явища за наведеними критеріями. Разом з тим можливо використати такі методи систематизації та візуалізації інформації як Синкан, діаграма Вена, діаграма Ісякава, SWOT-аналіз тощо. Для формування уміння декодування інформації (бачення її структури) доречним є метод «Десять слів». Зміст цього методу полягає у визначенні десяти слів, які необхідно виписати у послідовності відповідно до подання їх у тексті, та прочитавши які, можливо зрозуміти зміст всього тексту. Наприклад: до казки «Колобок», перелік слів є таким: дід, баба, тісто, покотився, зайчик, вовчик, ведмідь, втік, лисиця, з'їла.

Окремо наголосимо на необхідності розвитку понятійного мислення учнів. За стратегією глибинного навчання вони мають розуміти, а не запам'ятовувати визначення понять (історичних термінів). Це відбувається за певним алгоритмом, як-то: 1) визначте ключові слова, які характеризують значення поняття; 2) із них оберіть ключове слово, яке дає відповідь на питання «Що це?» (знайдіть першорядну ознаку загального характеру); 3) проранжуйте другорядні ознаки (історичний термін майже завжди прив'язаний до певного часу, території); 4) сформулюйте визначення поняття. У результаті здобувачі освіти за допомогою вчителя складають власний варіант визначення поняття, а після цього співставляють його із визначенням, запропонованим у підручнику/словнику.

В освітньому процесі естонських шкіл досить часто використовується метод під назвою «Модель Фрасера», який дозволяє підвести учнів до розуміння сутності термінів, явищ, процесів. Він полягає у визначенні їх основних та

другорядних характеристик, наведенні прикладів та встановленні винятків, з подальшою візуалізацією у табличному вигляді.

Найбільш ефективними засобами, які надаватимуть можливість розвивати в учнів критичне та системне мислення є деревовидні та радіантні діаграми, ментальні карти, хмари слів, меми, інфографіка, таблиці та інше. Більш детально ознайомитися із можливостями організації освітнього процесу на уроках історії на засадах діяльнісного, метапредметного підходів, можливостей застосування різноманітних методів узагальнення та систематизації історичної інформації, які сприяють розвитку абстрактно-логічного, критичного мислення здобувачів освіти, можливо у посібниках «Шляхи підвищення продуктивності викладання історії в середній школі в умовах реформування системи освіти» та «Час та інформація: секрети формування успішної особистості».

Оцінювання навчальних результатів учнів є невід’ємною складовою освітнього процесу. Варто нагадати, що у п’ятому класі, як і попередні роки навчання цих учнів, застосовується поточне формувальне оцінювання та підсумкове оцінювання.

Автор терміну «формувальне оцінювання» Майкл Скивен у своїй роботі «Методологія оцінювання» зазначає, що формувальне оцінювання відноситься до всіх видів діяльності, які здійснюють учитель та учні. Воно забезпечує зворотний зв’язок, який дозволяє регулювати процес навчання та учіння в інтересах здобувачів освіти.

Порівняння підсумкового традиційного та формувального оцінювання наведено в таблиці, розробленій Н. Ларіоною та Н. Стрельцовою [6, С. 21-22].

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика
традиційного підсумкового та проміжного формувального оцінювання**

Критерії порівняння	Традиційне підсумкове	Проміжне формувальне
Основний суб’єкт оцінювання	Учитель (домінує зовнішня оцінка)	Учень (домінує внутрішня оцінка)
Об’єкт оцінювання	Знання, уміння і навички	Складники компетентності + конкретні дії учня
Форма оцінювання	Бальне	Вербальне, описове
Характер оцінювання	Підсумкове (орієнтоване на оцінювання кінцевого результату); узагальнене	Процесуальне; індивідуалізоване
Основний вид контролю	Підсумковий (тематичний, семестровий, річний)	Поточний (оцінювання за принципом «тут і зараз»)
Особливості оцінювання як дії	Моносуб’єктність дії	Полісуб’єктність дії (взаємодія)
Цільове призначення	Оцінювання навчання	Оцінювання для навчання
Спрямованість оцінювання	Ретроспективне оцінювання	Перспективне оцінювання

Таким чином, головна мета формувального оцінювання полягає у створенні умов для покращення результатів навчання кожним окремим учнем; забезпеченні регулярного зворотного зв'язку учням щодо результатів їхньої діяльності та здійснення змін технологій та методів навчання в залежності від змін результатів навчання учнів.

Варто пам'ятати, що алгоритм застосування формувального оцінювання складається з таких позицій:

1. Формулювання об'єктивних та зрозумілих цілей навчання.
2. Забезпечення активної участі учнів у процесі пізнання.
3. Знайомство учнів з критеріями оцінювання.
4. Забезпечення можливості й уміння учнів аналізувати власну діяльність (рефлексія).
5. Коригування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів навчання.

Стратегіями формувального оцінювання є: визначення потреб учнів (інструменти: таблиця «ЗХД», мозковий штурм тощо), спостереження за процесом – моніторинг поступу учнів (інструменти: форми, звіти, журнали, щоденники), розвиток самостійності та взаємодії (інструменти: контрольні листи, листи само/взаємооцінювання, опитувальники, рефлексія), доказ розуміння навчального матеріалу та сформованості умінь, які входять до ключових компетентностей (інструменти: критеріальні таблиці, портфоліо, оцінювання продуктів навчальної діяльності учнів), перевірка рівня розуміння та метапізнання (інструменти: опитувальники щодо способів навчальної діяльності). Таким чином, до способів формувального оцінювання відносяться: самооцінювання учнів, взаємооцінювання, оцінювання вчителем з наданням зворотного зв'язку (ефективного відгуку на продукт навчальної діяльності або саму навчальну діяльність учня). Орієнтовним перелік інструментів формувального оцінювання наведений у додатку 1 Методичних рекомендацій щодо особливостей організації освітнього процесу у першому (адаптивному) циклі / 5 класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська».

У межах технології формувального оцінювання необхідно використовувати матрицю рівнів навчальних цілей, побудованої на принципах таксономії Б. Блума (табл. 2). Варто зазначити, що таксономія цілей навчання охоплює лише когнітивну сферу.

Таблиця 2

Рівні таксономії Б. Блума

Рівні	Дієслова
знання	відтворити, описати, визначити, перерахувати, назвати, пригадати, розпізнати, відтворити, розповісти
розуміння	уточнити, описати відмінності, проілюструвати, розшифрувати, виміряти, навести приклади, перекласти
застосування	застосувати, розрахувати, побудувати, зробити висновок, використати, застосувати

аналіз	порівняти, систематизувати, класифікувати, розбити, співвіднести, знайти відмінності, схематизувати
синтез	зібрати, скласти, узагальнити, реконструювати, визначити тенденції/закономірності
оцінювання	оцінити, ранжувати, прийняти рішення, переконати, обґрунтувати, рекомендувати

На основі цього розробляються листи для опитувань з наданням відгуку вчителя, як наприклад (табл. 3).

Таблиця 3

Навчальна дія (відповідно до ДСБСО та модельної програми)	Завдання	Коментар вчителя
Тема уроку: Обчислення історичного часу. Лінія часу. Хронологія.		
Може дати (пригадати) визначення	Наведи визначення поняття «хронологія»	
Може описати відмінності одиниць вимірювання історичного часу (рік - століття - тисячоліття - ера)	Добери приклади історичних подій, які відносяться до різних одиниць вимірювання історичного часу.	
Може побудувати лінію часу, визначити тривалість подій	Побудуй лінію часу, нанеси на неї рік проголошення незалежності нашої держави України, нанеси на лінію часу рік власного народження. Підрахуй, скільки років було незалежній Україні, коли ти народився.	
Схематизувати одиниці вимірювання історичного часу	Розроби схему, яка б демонструвала взаємозв'язок між різними одиницями вимірювання історичного часу (рік – століття – тисячоліття – ера)	
Збирає інформацію для пояснення одночасності, тривалості і віддаленості подій в межах століття	Використовуючи наведені історичні джерела (історичний документ, відео, фото музейного експонату) добери аргумент, який буде підтверджувати або спростовувати думку, що наведені історичні факти відносяться до одного століття. У джерелах описуються події без констатації року, коли вони відбувалися. Учні мають визначити, про які події йдеться мова, коли вони відбулися. Довести, що всі вони відносяться до одного століття.	
Обґрунтовувати власну думку	Чи погоджуєшся ти з твердженням, що історія твоєї родини – це частина історії нашої країни? Власну думку аргументуй.	

Коментар вчителя не обов'язково має бути письмовим. Це можуть бути певні позначки, значення яких зрозуміле учням. Наприклад: є фактична помилка (Ф), наведи приклад (↓), зроби висновок (#), все вдалося (✓) тощо.

Наведемо зразок листа самооцінювання учнів, розробленого на основі таксономії Б. Блума (табл. 4).

Таблиця 4

Дія	Конкретизація	Позначка учня (смайлик)
Я знаю	що таке історичний час, хронологія	
Я вмію відрізняти	одиниці вимірювання історичного часу	
Я можу розрахувати	скільки років пройшло між історичними подіями	
Я вмію визначити	до якого століття відноситься певна історична подія	
Я можу співвіднести	роки – століття – тисячоліття	
Я можу створити аргумент,	в якому навести приклад розрахунку тяглості історичного процесу.	
Я можу довести (розробити аргументи), що	історія моєї родини – це частина історії нашої країни	

У просторі для самооцінки учень може поміщати свої запитання або схематично (смайликами) позначати, наскільки він освоїв кожне із завдань, листа зворотного зв'язку. Бажано формувати у здобувачів освіти уміння визначати, з виконанням яких завдань вони мають труднощі та встановлювати причини цього («Труднощі у виконанні цього завдання я відчув, тому що не розумію..., не можу запам'ятати..., не вмію...»), «Щоб виконати це завдання мені потрібно...»).

Фахівці виділяють п'ять принципів грамотно організованого формуального оцінювання: 1. Учитель регулярно забезпечує зворотний зв'язок, надаючи учням коментарі щодо результатів їх діяльності. 2. Учні беруть активну участь у організації процесу власного навчання. 3. Учитель змінює техніки та технології навчання у залежності від зміни результатів навчання учнів. 4. Учитель розуміє, що оцінювання лише за допомогою відмітки різко знижує мотивацію та самооцінку учнів. 5. Учитель усвідомлює необхідність навчити учнів принципів самооцінки та способів покращення власних результатів.

Отже, формувальне оцінювання – це постійний процес. Воно має бути критеріальним, де критеріями оцінювання є очікувані результати відповідно до ДСБСО. Критерії оцінювання та його алгоритм мають бути відомими здобувачам освіти. Учні мають бути залученими в контрольну-оцінну діяльність, що сприяє формуванню у них уміння об'єктивного самооцінювання.

Рекомендована література, електронні джерела:

1. Держстандарт стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898) URL: <https://cutt.ly/zRNIn6G>
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://cutt.ly/JR1SjAt>
3. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>

4. Паркер Р., Томсен Б.С. Біла книга. Діяльнісний підхід у школі. URL: https://cms.learningthroughplay.com/media/dx1copjh/ltp-at-school_ukranian_version.pdf
5. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text
6. Формувальне оцінювання в освітньому процесі початкової школи : навчально-методичний посібник. Видання 2-е, перероблене та доповнене / автори-укладачі : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 83 с.
7. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: <https://cutt.ly/IRNO7uu>